

CHỦ NGHĨA MÁC - LÊNIN VÀ TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH

TƯ TƯỞNG HỒ CHÍ MINH VỀ GIÁO DỤC - MỘT SỐ NỘI DUNG CƠ BẢN

NGUYỄN CHÍ HIẾU^(*)

Sinh thời, Chủ tịch Hồ Chí Minh đặc biệt coi trọng vị trí, vai trò của giáo dục, coi nó là quốc sách hàng đầu. Điều này thể hiện rõ nhất qua câu nói bất hủ của Người: “Vì lợi ích mười năm thì phải trồng cây, vì lợi ích trăm năm thì phải trồng người. Chúng ta phải đào tạo ra những công dân tốt và cán bộ tốt cho nước nhà”. “Trồng người”, “bồi dưỡng thế hệ cách mạng cho đời sau” là những việc làm rất quan trọng, cần thiết và đầu tiên. Cho dù Người không có hẳn một trước tác hoàn chỉnh, hệ thống nào về giáo dục, nhưng tư tưởng trên về giáo dục luôn được thể hiện xuyên suốt và nhất quán trong tất cả các phát biểu, quan điểm, tư tưởng của Người, kể từ những ngày đầu đất nước mới giành được độc lập cho đến lúc Người đi xa.

Tư tưởng giáo dục Hồ Chí Minh là một hệ thống các quan điểm, các chủ trương khác nhau có tác dụng chỉ đạo việc *nghiên cứu lý luận* và *cải tạo thực tiễn* nền giáo dục đất nước.

Những tư tưởng giáo dục Hồ Chí Minh rất dễ hiểu, gắn với cuộc sống đời thường nhưng lại rất *súc tích, phong phú, nhất quán* có một ý nghĩa sâu xa và bao gồm nhiều vấn đề rộng lớn. Nó không chỉ bó hẹp trong giáo dục nhà trường, mà hướng tới giáo dục *toàn dân*, làm cho *toàn xã hội* đều tham gia công tác giáo dục và mọi thành viên xã hội đều được giáo dục và tự giáo dục, rèn luyện mình để có thể “ *ở đời*”

và “ *làm người*”, trở thành những công dân tốt, cán bộ tốt, chiến sĩ tốt.

Hồ Chí Minh đánh giá cao vai trò giáo dục đối với sự hình thành nhân cách con người:

Ngủ thì ai cũng như lương thiện,

Tỉnh dậy phân ra kẻ dữ hiền;

Hiền, dữ phải đâu là tính sẵn.

Phần nhiều do giáo dục mà nên.

Trong thư gửi học sinh nhân ngày khai trường đầu tiên dưới chính thể Việt Nam dân chủ cộng hoà, Người gửi gắm niềm tin: “Non sông Việt Nam có trở nên tươi đẹp hay không, dân tộc Việt Nam có bước tới đài vinh quang để sánh vai với các cường quốc năm châu được hay không, chính là nhờ phần lớn ở công học tập của các em”.

Ngay từ khi mới giành được độc lập, Chủ tịch Hồ Chí Minh đã coi mù chữ và sự đói nát như một thứ giặc, một quốc nạn. Trong bức thư gửi anh chị em giáo viên bình dân học vụ (tháng 5 năm 1946), Người viết: “Chương trình của Chính phủ là làm thế nào cho toàn quốc đồng bào ai cũng có ăn, có mặc, có học hành. Vậy khẩu hiệu của chúng ta là: Tăng gia sản xuất, chống nạn mù chữ”. Người khẳng định, *một dân tộc đói là một dân tộc yếu*.

Trong nhiều bài viết của Bác, chúng ta bắt gặp tư tưởng chỉ đạo: Mục đích của giáo dục bây giờ là phục vụ nhân dân, phục vụ Tổ quốc và giáo dục phải phục vụ đường lối chính trị của Đảng và chính phủ, gắn liền với đời sống sản xuất và đời sống của nhân dân. Học phải đi đôi

^(*) TS., Viện Triết học, Học viện Chính trị - Hành chính Quốc gia Hồ Chí Minh

với hành, lý luận phải đi đôi với thực tiễn. Có thể thấy, đây là kết tinh tư tưởng “*giáo dục thân dân*” của Người, hướng đến chỗ “phải làm cho dân tộc Việt Nam trở thành một dân tộc thông thái”.

Người định hướng nội dung học tập cho thanh niên: “Các cháu phải cố gắng học tập kỹ thuật, văn hoá, chính trị. Nhờ nhân dân ta cố gắng và các nước bạn giúp đỡ mà nền kinh tế của nước ta càng ngày càng tiến. Nếu không học tập văn hoá, không có trình độ văn hoá thì không học tập được kỹ thuật, không học tập được kỹ thuật thì không theo kịp được nhu cầu kinh tế nước nhà; nhưng phải chú ý học tập chính trị vì nếu chỉ học văn hoá, kỹ thuật mà không có chính trị thì như người nhắm mắt mà đi”⁽¹⁾. Như vậy, Người yêu cầu thanh niên phải học tập để có trình độ chuyên môn, thành thạo với công việc để xây dựng đất nước, nhưng bên cạnh đó, Người cũng đòi hỏi thanh niên phải học tập chính trị để có được lập trường chính trị rõ ràng, bởi vì chỉ khi tư tưởng được thông suốt thì mới có thể định hướng được lối đi cho mình.

Tuy nhiên, để đạt được mục đích thì cần phải có dân chủ trong nhà trường: “Đối với mọi vấn đề, thầy và trò cùng nhau thảo luận, ai có ý kiến gì đều thật thà phát biểu. Điều gì chưa thông suốt, thì hỏi, bàn cho thông suốt. Dân chủ nhưng trò phải kính thầy, thầy phải quý trò, chứ không phải là “cá đối bằng đầu”⁽²⁾. Thanh niên phải chuyên tâm học và công tác, nhưng cũng cần có *vui chơi*.

Vui chơi lành mạnh là một bộ phận trong sự sinh hoạt của thanh niên. Trong vui chơi cũng có giáo dục. Cần có những thứ vui chơi văn hoá, thể dục có tính chất tập thể và quần chúng.

Điều này lại càng quan trọng đối với các em thiếu niên nhi đồng. Người mong muốn giáo dục các đối tượng này phải đạt đến trình độ: Trong lúc học, cũng cần cho các em vui, trong lúc vui cũng cần làm cho các em học. Ở trong

nhà, ở trường học, ở xã hội, các em đều vui đều học.

Người thường xuyên nhấn mạnh, học phải đi đôi với hành. Nên dùng những lời lẽ giản dị, những ví dụ thiết thực, tránh cách nói vu vơ. Kiến thức học được ở nhà trường phải được thực hành trong đời sống. Lý luận phải gắn liền với thực tiễn và tổng kết thực tiễn để nâng lên thành lý luận: “Kết hợp lý luận khoa học với thực hành, ra sức học tập lý luận và khoa học tiên tiến của các nước bạn, kết hợp với thực tiễn của nước ta, để thiết thực giúp ích cho công cuộc xây dựng nước nhà... bỏ những phần nào không cần thiết cho đời sống thực tế”⁽³⁾. Người diễn đạt một cách ngắn gọn, súc tích, dễ hiểu: “Học đi với lao động. Lý luận đi với thực hành. Cần cù đi với tiết kiệm”⁽⁴⁾.

Theo Người, mục tiêu của giáo dục và đào tạo là để “đào tạo ra những con người kế tục sự nghiệp cách mạng to lớn của Đảng và nhân dân ta”. Giáo dục phải được thực hiện theo nguyên lý: lý luận gắn chặt với thực hành, học tập ở nhà trường gắn liền với xã hội với gia đình. Nói chuyện với lớp Nghiên cứu Chính trị khoá I, trường đại học Nhân dân (ngày 21 - 7 - 1956), Người khẳng định: Học là một việc phải tiếp tục suốt đời, suốt đời phải gắn liền lý luận với công tác thực tế.

Tư tưởng học tập thường xuyên, liên tục, suốt đời đã được thể hiện rõ nét trong bài *Học tập không mỏi, cải tiến không ngừng*: “Chúng ta cần học nhiều thứ: học chính trị, học văn hoá, học kỹ thuật, nghiệp vụ. Ngoài cách học ở trường, ở lớp, học trên sách, báo, v.v. có một cách học tập rất tốt ai cũng có thể tham gia hằng ngày. Đó là cách học tập ngay trong sản xuất, học tập những người, những tổ, những đơn vị tiên tiến. Người tiên tiến cũng là người lao động bình thường. Nhưng trong tư tưởng, trong phương pháp làm việc của họ, có những điểm tốt có thể giúp cho sản xuất và công tác tiến nhanh, tiến mạnh. Chúng ta phải vì lợi ích chung mà dốc lòng học

(1) Hồ Chí Minh. *Toàn tập*. t.8, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1995, tr. 221.

(2) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 7, tr. 456.

(3) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 8, tr. 81.

(4) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 9, tr. 295.

tập những điểm tốt ấy để cải tiến công tác một cách thường xuyên. Không những thế mà còn cần phải tìm học những cái hay mà mỗi người lao động trung bình hoặc chậm tiến đều có thể có. Như vậy là làm cho sáng kiến, kinh nghiệm chung ngày càng dồi dào, trình độ tư tưởng, tổ chức, kỹ thuật chung ngày càng nâng cao. Do đó, sản xuất phát triển ngày càng nhanh và vững, đời sống nhân dân lao động ngày càng no ấm, đầy đủ⁽⁵⁾.

Về phương pháp giáo dục, trên báo Nhân dân (số 183, ngày 11 - 5 - 1954), Hồ Chủ tịch chỉ rõ: Dạy dần dần từ ít đến nhiều, từ dễ đến khó, từ thấp đến cao, không tham nhiều, không nhồi sọ. Giáo dục cũng phải theo hoàn cảnh, điều kiện. Phải ra sức làm nhưng làm vội không được... Làm phải có kế hoạch, có từng bước. Theo Người, trong giáo dục cần có phương pháp phù hợp với điều kiện giáo dục và đối tượng giáo dục. Giáo dục phải căn cứ vào "trình độ văn hoá, thói quen sinh hoạt, trình độ giác ngộ, kinh nghiệm tranh đấu, lòng ham, ý muốn, tình hình thiết thực của quần chúng".

Người thường xuyên nhấn mạnh hiệu quả của việc phát huy mối liên hệ mật thiết giữa nhà trường - gia đình và xã hội trong giáo dục, chăm lo bồi dưỡng thế hệ trẻ. "Giáo dục trong nhà trường dù có tốt mấy nhưng thiếu giáo dục trong gia đình và ngoài xã hội thì kết quả cũng không thu được hoàn toàn". Bố mẹ, thầy giáo và người lớn phải cùng nhau phụ trách; *trước hết là phải làm gương mẫu cho các em trước mọi việc*. Bác khuyên các thầy cô giáo: "Dạy các cháu thì nói với các cháu chỉ là một phần, cái chính là phải cho các cháu nhìn thấy, cho nên những tấm gương thực tế là rất quan trọng. Muốn dạy cho trẻ em thành người tốt thì trước hết các cô các chú phải là người tốt⁽⁶⁾". Điều này thật thấm thía. Giáo dục là sự nghiệp của toàn Đảng, toàn dân, của mỗi gia đình, của các lực lượng xã hội, vì vậy, chỉ có kết hợp chặt chẽ các yếu tố này mới tạo thành sức mạnh tổng hợp để đưa sự nghiệp

"trồng người" đi đến thắng lợi.

Nội dung giáo dục toàn diện con người mới thể hiện trên các lĩnh vực: đức, trí, thể và mỹ: "Đối với các em, việc giáo dục gồm có:

- *Thể dục*: để làm cho thân thể khoẻ mạnh, đồng thời cần giữ gìn vệ sinh riêng và vệ sinh chung.

- *Trí dục*: ôn lại những điều đã học, học thêm những tri thức mới.

- *Mỹ dục*: để phân biệt cái gì là đẹp, cái gì là không đẹp.

- *Đức dục*: là yêu Tổ quốc, yêu nhân dân, yêu lao động, yêu khoa học, yêu trọng của công⁽⁷⁾.

Một điều đáng lưu ý là trong bức thư gửi lớp học viết báo Huỳnh Thúc Kháng, thì một trong những điều Bác căn dặn là: ít nhất cũng phải biết một thứ tiếng nước ngoài, để xem báo nước ngoài và học tập kinh nghiệm nước ngoài. Không chỉ các nhà báo mà các nhà làm công tác giáo dục lại càng cần có ngoại ngữ. Lời căn dặn ấy lại càng đúng trong bối cảnh bùng nổ thông tin và tiếp biến văn hoá toàn cầu đang diễn ra mạnh mẽ hiện nay. Chúng ta đều biết, bản thân Bác Hồ là người thông thạo nhiều ngoại ngữ.

Hồ Chí Minh thường xuyên nhấn mạnh đến năng lực làm chủ của người lao động và chỉ có thông qua học tập thì chúng ta mới nâng cao được năng lực làm chủ của mình. Người viết: "Chúng ta là những người lao động làm chủ nước nhà. Muốn làm chủ được tốt, phải có năng lực làm chủ. Chúng ta học tập chính là để có đủ năng lực làm chủ, có đủ năng lực tổ chức cuộc sống mới - trước hết là tổ chức nền sản xuất mới. Bởi vậy, ý thức làm chủ không phải chỉ tỏ rõ ở tinh thần hăng hái lao động, mà còn phải tỏ rõ ở tinh thần say mê học tập để không ngừng nâng cao năng lực làm chủ của mình⁽⁸⁾".

Đối với Hồ Chí Minh, tất cả các phương pháp giáo dục như phương pháp đối thoại, phương pháp học đi đôi với hành, lý luận gắn với thực tiễn, phương pháp làm gương, phương pháp kết hợp giữa gia đình, nhà trường và xã hội... đều

(5) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 10, tr. 104.

(6) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 9, tr. 331.

(7) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 8, tr. 74.

(8) Hồ Chí Minh. *Sđđ.*, t. 10, tr. 103.

nhằm mục đích “nâng cao tác phong độc lập suy nghĩ và tự do tư tưởng”, nâng cao nhận thức, chất lượng và hiệu quả giáo dục. Các phương pháp này vừa mang tính truyền thống, lại vừa hiện đại, vừa mang tính hệ thống, khoa học, lại vừa cụ thể, thiết thực, luôn gắn với đời sống và thời đại.

Nhận thức sâu sắc về vai trò của giáo dục, Hồ Chí Minh đã gắn bó cả cuộc đời mình với việc chăm lo, mở mang và xây dựng một nền giáo dục mới, nền giáo dục xã hội chủ nghĩa - một nền giáo dục mà mọi người đều có cơ hội phát huy khả năng sáng tạo, mọi người đều được học hành, không phân biệt thành phần xuất thân, giai cấp, tuổi tác, trình độ, giới tính, tôn giáo...

Để xây dựng chủ nghĩa xã hội, theo Người, “trước hết cần có những con người xã hội chủ nghĩa”. Để có được con người xã hội chủ nghĩa thì không có con đường nào khác ngoài giáo dục tri thức khoa học và lý tưởng, đạo đức xã hội chủ nghĩa. Đó là nền giáo dục nhằm mục tiêu phát triển con người toàn diện, vừa “hồng” vừa “chuyên”, vừa có đức vừa có tài trong thời đại mới.

Nói một cách ngắn gọn, bản chất của tư tưởng giáo dục của Đảng và Chủ tịch Hồ Chí Minh được thể hiện trong một số nội dung cơ bản sau đây:

- *Ai cũng được học hành.* Quan điểm này nói lên tính nhân dân, tính nhân văn, công bằng, dân chủ... là quan điểm bao trùm và nhất quán trong toàn bộ tư tưởng và cuộc đời hoạt động của Chủ tịch Hồ Chí Minh trong lĩnh vực giáo dục đào tạo. Đó là sự kế thừa những tư tưởng tiến bộ của các nhà văn hoá, giáo dục tiền bối và phát triển trong điều kiện hiện tại, hoàn toàn phù hợp với phương hướng phấn đấu vì một nền

giáo dục tiến bộ của UNESCO hiện nay.

- Người nào cũng phải có điều kiện phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có. Quan điểm này hoàn toàn phù hợp với quan điểm “toàn diện” đã được hình thành trong lịch sử tư tưởng giáo dục các dân tộc và đã được phát triển trong thế giới hiện đại.

- Học tập vì độc lập, tự do và sự phồn vinh của Tổ quốc.

- Học tập vì hạnh phúc của cả loài người và mỗi con người.

Như vậy, tư tưởng của Chủ tịch Hồ Chí Minh trong giáo dục đào tạo có thể tóm lại là: “Ai cũng được học hành, người nào cũng có điều kiện phát triển hoàn toàn những năng lực sẵn có, vì độc lập, tự do và sự phồn vinh của Tổ quốc, vì hạnh phúc của loài người, của mỗi dân tộc và mỗi con người”⁽⁹⁾.

Kế thừa những tinh hoa tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục, chúng ta đã ban hành “Luật giáo dục” với mục tiêu là “Đào tạo con người Việt Nam phát triển toàn diện, có đạo đức, tri thức, sức khoẻ, thẩm mỹ và nghề nghiệp, trung thành với lý tưởng độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội; hình thành và bồi dưỡng nhân cách, phẩm chất và năng lực của công dân, đáp ứng yêu cầu xây dựng và bảo vệ Tổ quốc”⁽¹⁰⁾. Đại hội Đảng lần thứ X và Văn kiện Đại hội XI tiếp tục khẳng định: *Phát triển giáo dục và đào tạo là một trong những động lực quan trọng thúc đẩy sự nghiệp công nghiệp hoá, hiện đại hoá, là điều kiện để phát huy nguồn lực con người, yếu tố cơ bản để phát triển xã hội, tăng trưởng kinh tế nhanh và bền vững.* Rõ ràng, tư tưởng Hồ Chí Minh về giáo dục luôn là ngọn đuốc soi sáng sự nghiệp trồng người ở Việt Nam hiện nay.

⁽⁹⁾ Xem: Thái Duy Tuyên. *Triết học giáo dục Việt Nam*, Nxb Đại học Sư phạm, Hà Nội, 2007, tr. 43 - 44.

⁽¹⁰⁾ *Luật giáo dục*, Nxb. Chính trị Quốc gia, Hà Nội, 1998, tr. 8.